בס"ד

פרשת תולדות

עריכה: שמואל רבר

"וְאֹהֲבוֹ - שְׂחֲרוֹ מוּסָר"

מצאנו כישלונות באבות בחינוך הבכורים: ישמעאל ועשו.

- "'חוֹשֵׁךְ שִׁבְטוֹ שׂוֹנֵא בְּנוֹ' - לְלַמֶּדְךָ שֶׁכָּל הַמּוֹנֵעַ בְּנוֹ מִן הַמִּרְדּוּת סוֹף בָּא לְתַרְבּוּת רָעָה וְשׂוֹנְאֵהוּ...
- מְצִינוּ בְּיִשְׁמָעֵאל שֶׁהָיוּ לוֹ גַּעְגּוּעִים עַל אֲבָרְהָם אָבִיו וְלֹא רְדָפוּהוּ...
- 'וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו'...לְפִיכָךְ יָצָא לְתַרְבּוּת רָעָה עַל אֲשֶׁר לֹא רְדָפוּהוּ". (מ"ר א,א)

בהתייחס לאדוניה בן דוד מבאר המדרש מה טיבו של הרידוי הנדרש לחינוך: "שֶׁלֹּא רְדָפוּהוּ בְּיִסּוּרִין, וְלֹא גָּעַר בּוֹ".

לאחר מכן ממשיך המדרש לתאר את הצלחת האבות בחינוך הבנים בדור השני:

- "'וְאֹהֲבוֹ שְׂחֲרוֹ מוּסָר'...אַתָּה מוֹצֵא שֶׁאַבְרָהָם יִסֵּר אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וְלִמְּדוֹ תּוֹרָה...יִצְחָק מְשַׁחֵר מוּסָר לְיַעֲקֹב".

ויש להבין מה סוד ההצלחה של דור הבנים השני: יצחק ויעקב ומה סיבת הנפילה של הדור הראשון: ישמעאל ועשו?

שלמה המלך מלמד אותנו שחינוך יעיל ראוי להתחיל בגיל הרך ובמוסר: "וְאֹהֲבוֹ - שְׂחֲרוֹ מוּסָר". (משלי מ,כד)

- "האוהב את בנו מייסרו בעת השחר, ר"ל בילדותו עת יוכל לנטותו לכל אשר יחפוץ". (מצודת דוד)

הילד הוא: "עַיִר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד", ועליו נאמר: "כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּע�וּרָיו". נשמת הילד מבינה את האמת המושמעת ע"י ההורים, אך אין די בכך, כי הגוף הוא בבחינת "עַיִר פֶּרֶא" ואינו רוצה לשמוע בקולם, לכן רק עיתוי מוקדם, מוסר במינון הראוי וגערה נכונה יכולים להטות את הגוף כדי להתחנך לישרות המידות.

מה שמפריע להצלחת החינוך היא אהבת יתר בגיל הינקות המעכבת את ההורה מלתת מוסר ראוי, ומונעת ממנו לאכוף את הילד לשמוע בקולו, וכשהזמן חולף בהזנחה מתמשכת מתקבעות המידות הרעות בלב, ובעת שנזכרים לחנך כראוי מוצאים ההורים את עצמם כי מאוחר מדי מכדי לתקן את המעוות.

קטע מהרש"ר הירש זצ"ל על נחיצות החינוך בגיל הרך:

- "עַל הַהוֹרִים לְאַמֵּן וּלְהַרְגִּיל אֶת יַלְדָּם כְּבָר בְּשָׁנַת הַחַיִּים הָרִאשׁוֹנָה לְמִשְׁמַעַת סְבִירָה.
- אָסוּר לָתֵת לַיֶּלֶד לְהַשִּׂיג דָּבָר ע"י תּוֹקָפָנוּת עַקְשָׁנִית, אַחֲרֵי שֶׁהַדָּבָר שֶׁהוּא רוֹצֶה לֹא נִתַּן לוֹ מִשּׁוּם שֶׁאֵינֶנּוּ מַתְאִים לְגִילוֹ, אוֹ עָלוּל לְהַזִּיק לוֹ.
- עַל הַהוֹרִים לִסְבֹּל אֶת גִּלּוּיֵי הַתּוֹקָפָנוּת וְלֹא לְהִכָּנַע מִפְּנֵי צְרָחוֹתָיו. כָּל מַה שֶּׁהֵם מַעֲנִיקִים יִנָּתֵן מִתּוֹךְ אַהֲבַת הַיֶּלֶד וְלֹא מִשּׁוּם אַהֲבַת עַצְמָם כְּדֵי שֶׁלֹּא יַפְרִיעַ הַיֶּלֶד הַזּוֹעֵם אֶת מְנוּחָתָם.
- עַל הַהוֹרִים לִנְהֹג בְּזָהִירוּת וְלַחְסֹךְ כָּל הָאֶפְשָׁר בְּמַתָּן פְּקֻדּוֹת וְסֵרוּבִים לְעוֹלָם אַל לָהֶם לִגְזֹר עַל הַיֶּלֶד דָּבָר מְיֻתָּר, חָסֵר חֲשִׁיבוּת, וְכֵן לֹא לְסָרֵב לַיֶּלֶד לְדָרִישָׁה בְּלִתִּי מִזְּיקָה אוֹ חַסְרַת עֵרֶךְ.
- אִם אֶכֶן צָוּו הַהוֹרִים עַל הַיֶּלֶד לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה כָּלְשֶׁהוּ, עֲלֵיהֶם לַעֲמֹד עַל מִלּוּי מְצֻוָתָם בְּכָל תֹּקֶף.
- אִם סֵרְבוּ לַיֶּלֶד מִכָּל טַעַם שֶׁהוּא, עֲלֵיהֶם לַעֲמֹד עַל סֵרוּבָם בְּעִקְשָׁנוּת לַמְרוֹת כָּל הַהַפְצָרוֹת וְהַלַּחַץ מִצַּד הַיֶּלֶד.
- וּתְוֹר אֶחָד שֶׁל מַה בְּכָךְ לַיֶּלֶד טוֹמֵן בְּחֻבּוֹ סַכָּנָה לַעֲתִידוֹ..." (הרש"ר הירש 'יסודות החינוך' פ"ב נד)

ה'אידאולוגיה' של עשו

אחד מרבני הדור שעבר סיפר לי בדיחה על עשו מכוח ההיתר: "כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דעבודה זרה".

- לאחר שיעקב קיבל את הברכות, עשו ניגש לאביו ואמר: "הֲבָרָכָה אַחַת הִוא לָךְ אָבִי"? אם את כל הירושה הורשת ליעקב, אז נותר לי לברך אחר פטירתך רק ברכה אחת: "דיין האמת", לכן תן גם לי ירושה כדי שאברך ברכה נוספת: "הטוב המיטיב"...

עשו שימש את האבות, ידע את האמת והעריך את ברכת אביו, והראיה היא שבעת שנודע לו כי יעקב התברך במקומו, הוא צעק "צָעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה". לעומת זה עשו נשאר יצור הפכפך, ובזמן שמראה נזיד העדשים בלבל את חושיו, הוא לא עמד בפיתוי, כפר בתחיית המתים ומכר את הבכורה ליעקב בעבור: "הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה".

הניסיון להדמות לאביו היה מגוחך. אביו נשא אישה בגיל ארבעים כי היה שקוע ברוחניות ובפרישות, ועשו לקח גם הוא את נשותיו בגיל זה, אולם צד בינתיים נשים תחת בעליהן. ובעת שהתברר לו שנשיו אינן רצויות ליצחק ולרבקה הלך חיש מהר לשאת את מחלת בת ישמעאל מתוך כוונה לגרש את נשותיו, אך הוא לא עמד בניסיון והוסיף מרשעת על הראשונות.

עשו לא פעל כהפכפך חסר דעת, אלא כל מעשיו התנהלו מכוח אידאולוגיה המחשיבה את העוה"ז כעיקר ואילו עולם הבא טפל לו, לכן לשיטתו יש להתמקד להיות "אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה", להתעלם מתורת אבות ולכפור בתחיית המתים כדי להצדיק את תאוות ליבו: "אָכוֹל וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת".

במקביל עשו השאיר לעצמו פינה קטנה של רוחניות שקיבל מבית הוריו, להעריך את 'בִּרְכַּת אַבְרָהָם' ואף לצעוק "צָעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה" כדי להרגיע את המצפון שלו שעדיין הוא אדם ערכי ונאמן למסורת אבותיו למרות החיה המקננת בו.

- "עֲשָׂו הוּא אֱדוֹם". (בראשית לו,ח)
- "לָמָּה נִמְשָׁלָה (אֱדוֹם) לַחֲזִיר, לוֹמַר לָךְ מָה חֲזִיר בְּשָׁעָה שֶׁהוּא רוֹבֵץ מוֹצִיא טְלָפָיו וְאוֹמֵר רְאוּ שֶׁאֲנִי טָהוֹר". (ויקרא רבה יג)

ברכות יצחק ליעקב ולעשו

ברכות יצחק ליעקב ולעשו מעוררות שאלות כגון: מה ראה יצחק לברך את עשו הרשע דווקא ולא את יעקב הצדיק? מדוע הברכות היו גשמיות ולא רוחניות כפי שברך יצחק את יעקב: "וְיִתֶּן לְךָ אֶת 'בִּרְכַּת אַבְרָהָם' לְךָ וּלְזַרְעֲךָ" (בראשית כח,ד) בעת ששילח אותו פדנה ארם לשאת אישה? ונבאר.

מה היא הגדרת 'בִּרְכַּת אַבְרָהָם'?

ה' ברך את אברהם שמזרעו יצא עם ישראל, השי"ת יהיה לו לאלוקים, בתוכו ישכין ה' את שכינתו והעם יירש את ארץ ישראל הקדושה והמיוחדת לדיבוק האלוקי ולהשגחת ה', ובכך יזכה עם ישראל להיות קדוש לאביו שבשמים.

האם 'בִּרְכַּת אַבְרָהָם' תלויה במעלת הבנים?

אברהם לא מסר את הברכה: "לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ" ליצחק, כי ברכה זו אין בכוח האדם להוריש לבניו, כי היא תלויה בקדושת הבנים ובמעלת מעשיהם, ורק אחר פטירתו ברך ה' את יצחק בברכה זו. גם יצחק לא העלה על דעתו לברך את בניו ב"בִּרְכַּת אַבְרָהָם', כי הוא ידע שלא תועיל כלל וכלל ברכתו, משום שרק הבן הראוי לברכה הוא זה שיתברך מה' בכבודו ובעצמו.

מדוע ברך יצחק את יעקב בברכה גשמית?

אנו רואים כי הברכה שברך יצחק את יעקב הייתה גשמית: "וְיִתֶּן לְךָ הָאֱ-לֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ, יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ לְאֻמִּים, הֱוֵה גְּבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ, אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרֲכֶיךָ בָּרוּךְ" (בראשית כז,כח-כט) ולא הוזכר בברכה מאומה - לא מירושת הארץ ולא שיהיה ה' לו לאלוקים, כי 'בִּרְכַּת אַבְרָהָם' איננה ביד יצחק להעבירה לבניו אחריו.

מה היו הלבטים של יצחק אבינו?

עשו לקח נשים מבנות כנען שהיו מורת רוח להוריו, ויצחק הכיר בעובדה שעשו אינו ראוי ל'בִּרְכַּת אַבְרָהָם', וידע שרק יעקב לבדו הוא הראוי לברכה - הן מצד שלקח את הבכורה ובחר לחלקו את עבודת ה' - והן מצד צדקתו שהוא קדוש לאלוקיו, ולכן יעקב הוא זה שעתיד לרשת את 'בִּרְכַּת אַבְרָהָם', וכל זרעו אחריו יהיו מובדלים לעבודת ה' לעולם.

יצחק דאג לשני בניו ושאל את עצמו: מה תהייה אחריתו של עשו שברשעותו נדחה מהבכורה ומ'בִּרְכַּת אַבְרָהָם', ומה יקרה ליעקב וזרעו שיהיו מופרשים לעבודת ה', הרי לא יהיה מי שיתעסק בעניינים הארציים המשביתים אותם מעבודת ה', ומי ילחם את מלחמותיהם להגן עליהם מאויבים?

מהו היעוד של עשו ויעקב לפי חזונו של יצחק?

יצחק חישב מחשבות ורצה ששני בניו יהיו לעם אחד כדוגמת ישראל ושבט לוי. הוא רצה לברך את עשו ברוב עושר, דגן, תירוש, גבורת המלחמה והממשלה, ולייעד אותו שייתן לאחיו יעקב המיוחד לעבודת ה' את לחם חוקו, וילחם את מלחמותיו כדוגמת קליפה ועלים השומרים ומזינים את הפרי שהוא תכלית העץ.

מה היה החשבון של רבקה?

רבקה ידעה היטב את רשעות עשו ואת רוע מידותיו, והבינה שבוודאי ימעל עשו בתפקידו להיות קליפה המגנה על הפרי, אלא עתיד הוא בזדון לבו לכלות ולרושש את אחיו, והעושר שהוא אמור לקבל בברכת אביו יהיה שמור לעצמו בלבד והוא ישתמש בו לרעת יעקב אחיו.

מהו הפתרון הראוי?

רבקה סברה כי עדיף שיעקב יתברך מאביו בברכת העוה"ז בעושר ובממשלה כדי לזכות לשני שולחנות, ובמהלך זה יצליחו הבנים - ליעקב תהיה 'בִּרְכַּת אַבְרָהָם' שיקבל מאוחר יותר וגם את ברכת העוה"ז מאביו, ואילו עשו יעמוד במקומו הראוי לו לעבוד את אחיו עבודת עבד. (עפ"י המלבי"ם שם)

התבדלות או אנטישמיות

ישנה מימרה המקשרת בין הנהגת ישראל לתגובת הגויים.

- אם יעשה היהודי "קידוש" אזי - לא יקרב הגוי לעשות "הבדלה", אולם אם לא יעשה היהודי "קידוש" - הגוי הוא זה אשר יעשה "הבדלה".

הדברים מבוארים ב'בית הלוי' פרשת 'שמות' שכתב כי הקב"ה הבדיל אותנו מן העמים ע"י מצוות התורה, לכן בעת שישראל ממעטים בתורה, מחסרים בהבדלה ומתקרבים לבני ניכר, אז מאזן ה' את התקרבות היתר ומעורר שנאה בלב הגויים כדי שישראל יישארו מובדלים מהם ומהמונם.

וכאן אנו שואלים היכן מרומזת בתורה מימרה זו?

א. "וַאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי". (ויקרא כ,כו) - "אִם מֻבְדָּלִים אַתֶּם מִן הָעַמִּים הֲרֵי אַתֶּם שֶׁלִּי, וְאִם לָאו הֲרֵי אַתֶּם שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר...וַחֲבֵרְיו" (ילקוט תרכו)

ב. "כַּאֲשֶׁר תָּרִיד וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ". (בראשית כז,מ) - "אמר יצחק אל עשו, אם ראית אחיך פורק עולה של תורה מעליו - גזור עליו שמדות ואתה שולט בו". (אלשיך)

יצחק ברך את עשו שיזכה לעבוד את אחיו הצעיר יעקב כל זמן שישמיע יעקב את קולו בתורה ובעבודת ה', אולם בעת שיתרשל בתפקידו, ישמש עשו כמקל ורצועה מן השמים לייסר את ישראל על שעזבו את התורה. (עפ"י המלבי"ם)

- "בִּזְמַן שֶׁקּוֹלוֹ שֶׁל יַעֲקֹב מְצוּי בְּבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת אֵין הַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו, וְאִם לָאו - הַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו". (מ"ר)

עכשיו מובנת המימרה. אם יהודי עושה "קידוש" בעמידה נחושה על אמונתו ותורתו, הגויים לרבות אלו המתנהגים כמותם לא יוכלו להרע לשומרי התורה, שכן ה"הבדלה" ביניהם לסביבה הנוכרית ניכרת, אולם אם היהודי לא יעשה "קידוש" ויתערה בתרבות הנוכרית, עתיד הוא לספוג גל עז של "הבדלה" אנטישמית האמורה להשיב אותו אל מקומו.